

Che scrutavan li abissi e il firmamento:
Voi non temete: Nei vostri sereni
Occhi si specchian le fiamme ideali
Del fuoco sacro che non more mai!

P. Giuseppe Donati C. SS. Red.

Ho scritto questi poveri versi sotto le soavi impressioni che ho provato durante il mio ritiro, nell'insigne Monastero dei benemeriti Padri Mechitaristi nell'isola di S. Lazzaro, in Venezia. Devo confessare che in questi ottimi Padri, che tanto mi hanno edificato con la loro pietà e divozione, specialmente nel celebrare il Divin Sacrificio e nel cantare le lodi del Signore, ho veduto rivivere lo spirito del loro grande e santo Fondatore il Padre Mechitar, che di tutto cuore mi auguro di veder presto elevato all'onore degli Altari.

Questi versi servano in qualche modo ad esprimere ai carissimi e indimenticabili Padri Mechitaristi i sensi più sinceri della mia gratitudine per la caritatevole e gentile ospitalità prestatami e per il bene che mi hanno fatto col loro esempio.

Հետազոտիչ անդունդներուն ուերկընթին:
Դուք չէք խիթար. ձեր աշուրները զբարթ
Հայլիներ են զազափարի բոցերուն,
Սըբբանբէր կրակին՝ որ չի մեռնիր քնաւ:

Թրգմ. Հ. Ա. ՂԱԶԻԿԵԱՆ Հ. ՅՈՎՍԷԿ ԴՈՆԱՏԻ

Գրեցի այս համեստ ոտանաւորը այն քաղցր տեղաւորութեան տակ՝ զորս ունեցայ իմ հոգեւոր կրթութեանս ատեն, Վենետիկ Ս. Ղազար կղզւոյ քաղաքահայր Մխիթարեան Հայրերու նշանաւոր Մենաստանին մէջ, Պէտք է խոստովանիմ, որ այս ընտիր Հայրերուն մէջ, որ այնքան շինութիւն եղան ինձ իրենց բարեպաշտութեամբ և շինմանաշնորհութեամբ, մասնաւորապէս աստուածային Ողջակիզման և ժամերգութեանց պահուն, տեսայ որ կը վերապրի իրենց մեծ և սուրբ Հիմնադրին Հայր Մխիթարայ հոգին, որուն բոլոր բարով կը մաղթեմ որ փութով բարձրանայ խորաններու պատուոյն:

Այս ոտանաւորս որ և է կերպով մը թող ծառայէ՛ յայտնելու համար սիր. և անմոռանալի Մխիթարեան Հայրերուն՝ իմ երախտազիտութեանս անկեղծազոյն ըզզացունները, որ մարդասէր և ազնիւ Հիւրասիրութիւն մը ցոյց տուին և իրենց օրինակովը ինձ բարեք ըրին:

Փ Ա Ռ Ք Ի Զ Ա Ի Ա Կ Ն Ե Ր Ը

Ա Ր Ո Ւ Ե Ս Տ Ա Գ Է Տ Ը

(Շար. տես Բազմ. 1921 էջ 329)

Ուրիշ քայլ մը զէպի լուսագոյնը յայտնի է այսօր նաև տգէտներու աչքին:

Հիները կը նկարէին այն՝ զոր գիտէին և ոչ թէ այն՝ զոր կը տեսնէին: Արտադրելով, օրինակի համար, հեռաւոր ծառ մը, և որովհետև անոնք գիտէին թէ ան տերևներով զարդարուն է՝ զանոնք մի առ մի կը գծագրէին, մինչդեռ այդ ծառն իրենց աչքերուն կ'երևէր իբր կոճղէ մը վեր բռնուած՝ կանաչկեկ բիծ մը: Նկարելով տուն մը՝ խնամքով կը նշանակէին կողմիւնները, պատուհաններն ու դուռները թէպէտև այդ տունը հեռուն իրենց աչքերուն կը թուէր իբր ճերմակեկ ուղղանկիւն մը: Այս պատճառաւ նախնեաց նկարներուն մէջ կը տեսնենք մենք դաշտանը՝ կարի մը հեռագոյն կողմին մէջ մացառի մը դալարին շարքերը, մէկմէկ նշանակուած, ծառի մը ճիւղերը, որ պարտէր պատկե-

րանալ հորիզոնին վրայ լաւ շարուած, իբր թէ ան երկու քայլ միայն անդին ըլլար և մինչև իսկ լուսինն ու արեւը՝ վարսաւոր ճաճանչով: Մէկ խօսքով մտաց աչքն էր որ արուեստագէտին կ'առաջնորդէր, ոչ թէ բնախօսականը:

Ծառ մը ունի տերևները, լաւ ուրեմն տերևները միշտ պիտի ըլլան, նաև երբ հեռաւորութիւնը մասնաւորապէս անտեսանելի դարձնէ զանոնք. տուն մը կը դա՛միւնտրենք, պատուհաններով, դռներով ամրացած է, լաւ ուրեմն այդ մանրամասները միշտ պիտի ըլլան՝ նաև երբ հեռաւորութիւնը զանոնք իրար խառնէ:

Այդ շինծու արուեստ մ'էր՝ որ նկարէն կը վերցնէր բանաստեղծութիւնն՝ որ առաջ կու գար բնական դաշտանկարէն. մանուկ արուեստ մ'էր՝ որ խեղբանքներու և սնուսի նրբութեանց մէջ կը կորսուէր:

Վերջապէս ժամանակակից նկարներու մէջ կայ աւելի՝ լոյս, աւելի օդ, աւելի կեանք, և այդ կախում չունի նոր գոյներու խառնուրդէ, այլ պարզապէս անկէ՝ որ հիմա բնախօսական աչքով կը նկարուի, և ո՛չ թէ իմացական աչքով:

Փորձեցէք բաղդատել արդի ո՛ր և է դաշտանկար մը հին ժամանակի ուրիշ մէկ մեծ նկարչի մը դաշտանկարին հետ, մէկին մէջ բնութեան բանաստեղծութիւնը պիտի գտնէք, ընդհակառակն միւսին մէջ մոռը մը պիտի գտնէք՝ ուր ծառերը շինծու և հաստատուող են, տուներն ու խրճիթները համակ հաւասար՝ թէպէտ և անոնք ձեզմէ երկու քայլ անդին ըլլան, և կամ լիբան պէս վեր բարձրանան:

Ուրիշ յառաջադիմութիւն մը, արդէն ես ակնարկեցի, կը կայանայ յայնմ՝ որ արդի արուեստը այլ ևս հինին նման անհատական հոգեբանութիւն մը չէ, այլ հաւաքական հոգեբանութիւն մը դարձած է: Հիները նախապատուութեամբ ծայրայեղ ու զօրաւոր կըրեցրը կը նկարէին, ընդհակառակն այժմեան նկարիչները հոգեկեան վերլուծողներ դարձեր են, արտադրելով հոգեկանին բոլոր գոյներու զուգախառնութիւնը, աւելի իմացական են դիմագծական (fisionomica) արուեստին մէջ:

Ընթերցողին, որ շօշափելի փաստերու հետամուտ է, խորհուրդ կու տամ բաղդատել մը հին ու նոր նկարիչներէն աշխատուած նիւթի մը վրայ. Փրկչին վերջին ընթերցոն, և Յիսուսի կեանքին այս դրուագն իրեն թեւադրելու պատճառն այն է՝ որ ան կը ներկայացնէ առաքելականութեան և քրիստոնէականութեան մէջ տիպարներու զանազանութիւն, որ է ըսել՝ երկրորդ, բնաւորութեամբ ու տարիքով տարբեր մարդոց տիպարներ:

Թող ընտրէ ուրեմն ընթերցողը, ըստ պատշաճ օրինակի, Ճիոտսոյէն, Անդրէաս Փաստայանցիէն, Գիբրանիէն, Հոլմայնէ և Տիւստրաստոյէն նկարուած «Ընթերց»-ներն ու զանոնք բաղդատէ ամենանորեւրոն հետ, զորս նկարած են Բուրնան, Դայնսն-Բուլբրէ, Կերհարտ, Մեյքերս —

Կարի, և պիտի ճանչնայ արդի արուեստին յառաջադիմութիւնը գործնական և կիրքերու կենդանի ու բնական ներկայացման մէջ¹:

Լուսանկարը, որ յանկարծակի կը բերէ ու կը հաստատէ ամէն երեւոյթ իրի ու արարածի, նպատակն է այս զարգացման և դեռ զայն կը հետապնդէ: Ժամանակակից նկարներն ու արձանները կը յայտնեն մեր տենդոտ, անհամբեր ու անհանդարտ դարուն հետքերը: Ուստի յառաջադիմութիւն մ'եղած է ու շարունակ կայ, վասն զի արուեստը նոր ճանապարհներ կը հետազօտէ կատարելութեան հասնելու համար:

Հոլմայն ու Ռափայէլ կատարեալ և ընտիր գծագրիչներ եղան. վերածնունդի դարուն՝ նախ անոնք կը յիշատակուէին իբր ժամանակին հոյակապ գծագրիչները, բայց այսօր գծագրութեան հաւատարմութեան ու զօրութեանը համար Հոլմայններն ու Ռափայէլները հարիւրաւորներով կը համրուին, մասնաւոր թէ այն աստիճանի հասած են՝ որ շրջագծով միայն ու առանց գոյներու կարող են՝ մեծ յոսանքով իրենց նշանակելու աւելի այլազան զգացումներ, աւելի աննման կրքեր: Բայց դեռ աւելի հեռուներ պիտի երթցուի: Պէտք է որ նկարչութիւնը՝ յուզումը յարուցանելու և ճշմարտին վրայ յանկարծակի հասնելուն մէջ աւելի հզօր ըլլայ:

Պէտք է արձակ արեւու մէջ նկարել դաշտանկար մը, պէտք է որ խորացանդակին պատրանքը ստանայ զօրութիւնը՝ զոր կտրած անցած է հաստատադէտ գործիքին ոսպնածներէն: Այս բանս թերեւս ապագային ձեռք պիտի բերուի, ըլլայ փոխակերպելով տարրագիտութիւն գոյները, ըլլայ բարեւորելով արուեստը, ուրիշն զիտուութիւնը պիտի ըլլայ դարձեալ որ իր այդ վերջին յառաջադիմութեան մէջ պիտի

1. Եւ ամէն բաղդատութենէ վեր՝ Լեոնարդոյի «Ընթերց» միակ զորձ, չգիտալեցուած ու թերեւ անգիտալեցուած, ինչպէս Դանտէի քերթուածն և Բեթովենի ինչորդ համբարը:

նպաստէ նկարչութեան, ինչպէս որ նպաստած է կազմելու թերատուութիւնի օրէնքները:

Դրան քանդակագործութիւնը, յետ Գանձալայի, Թորվալդսընի և Թենեքանիի դասականութեան, խիզախօրէն միջամուխ եղած է նմանցնելու իրական իր բոլոր արտայայտութեանց մէջ. հետամուտ եղած է վերջապէս կենդանացնելու մարմարիոնը, վերածելու զայն ամենայլազան դիրքերու, պէսպէս արտայայտութեանց: Փանդակագործին բթամատն աւելի անհանդարտ դարձած է, բայց աւելի վարժ, իրր թէ զիտնար նորոգել Աստուծոյ գործը: Այնպէս մեծ եղաւ շարժման երևոյթը քարացնելու մուլտիլինը՝ որ արձաններու կողմ աչքերը բերն ունեցան, միսերը բնական ցցուածքն, և մարթը՝ խորշոմներն ու կնճիռները: Արդիական քանդակի մ'առջև կը թափանցենք կեանքի սրբավայրին մէջ, կը տեսնուին մկանունքներու նեարդապատ լարերուն թըրթռալը, ղնդերներուն ամփոփիւր, ջղերուն դողալը, երակներուն ուռիւրը: Վերջապէս շարժումնքն է յանկարծակիի վրայ հասած ներկայացման ըրպէին մէջ: Եւ զայն կ'ապացուցանեն այսօր Սոստուս Ռոդինի հրաշալի դէմքերը, միքէլանճէլական ճշմարիտ ոգի, կազմուած արդիականութեան զպրոցին մէջ:

Բայց բամատական բարենորոգում մը յառաջ պիտի գայ ապագային մէջ: Մարմարիոնն ու պղինձն անյարմար նիւթեր են կեանքը նմանցնելու, և ո՛չ կը հաւատամ որ կարենայ վերազարթնուլ հին ցուներաստանի բազմերանց քանդակագործութիւնը. ընդհակառակն նոր նիւթ մը պիտի ըլլայ աւելի կոտնելի, աւելի դիւրաւ ճկող և մասնաւորապէս աւելի յարմար ճշմարիտը նշանակելու, այն նիւթն՝ որ պիտի փոխանակէ մարմարիոններն ու պղինձները:

Ուրեմն արուեստը չի՛ մրափեր և ո՛չ իսկ անկման մէջ կ'իյնայ. ան պանծալի ուղին կը շարունակէ, մատչելի դարձած է ամբոխին, ամենուրեք միջամուխ եղած է՝ զարդարելով մինչև անգամ կարասիները, սպասներն և առօրեայ գործածու-

թեան անօթները: Ան է դարձնական ու ձեռագործական ճարտարաւուեստին բարի պարիկը, ո՛չ ևս է սակաւներուն առանձնաշնորհութիւնը, ամենուն պէտքն է:

Ուստի ապագան բեղնաւոր պիտի ըլլայ միշտ աւելի յիշատակելի աշխարհակալութիւններով, մինչև որ, հորիզոնի ամէն ճամբաներէն, փառքը բաց թեկնով գայ վերստին ողջունելու մարդկութեան այդ բարեբարունհին:

(Շարունակելի)

Հ. Ս. ՏԵՐ-ՄՈՎՍԵՍԵԱՆ

ՈՅԼԵԽԻՍԼ

ՀՆԴԿԱՀԱՅՈՑ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՄԵՍՐՈՊ ՍԵԹԵԱՆԻ, 7¹/₅ × 4³/₁₀, էջ ԻԲ և 190 + 8, լաթակազմ. հրատարակութիւն հեղինակին. 11 Wellesley Square, Calcutta.

Պր. Սեթեանի գիրքը մասնաւոր շահեկանութիւն ընծայող պատմական երկաւ սիրութիւն մ'է, յառաջաքանով միասին՝ բաղկացած աւելի քան 212 ութածալ և խիտ տպագրուած էջերէ, օգտակար՝ Հընդկաստանի ընդհանուր պատմութիւնը ուսումնասիրողաց համար, ինչպէս նաև աւնոց՝ որ կը փափաքին ճանչնալ թէ որո՞նք են Հայերը և թէ ո՞րն է պատմութեան մէջ անոնց կատարած դերը: Հեղինակը, որ քաջահմուտ է զբարար հայերէնի, խանդավառ սիրող մ'է պատմութեան հին և արժանաւոր ազգի մը՝ որուն ինք կը պատկանի, և անխոնջ կերպով աշխատեր է երևան հանելու տարեգիրները Հայկական վաճառականական հասարակութեանց, ու

1. Այս յարմար ափթէն օգտուելով՝ հաճոյքով կ'արժանաբերեն որ մինչ Տէր Գ. Սեթեանց վազուկարգուած էր Անդամ - Արքունական Ասիական Ընկերութեան Բրիտանիոյ և Իրլանտայի, «Բենկալայի Ասիական Ընկերութեան», «Կալկաթայի Պատմական Ընկերութեան» և «Լոնտոնայի Արքունական Գեղարուեստաց Ընկերութեան», (տես Բազմ. 1921. թ. 2), տարւոյս սկիզբն ալ ընտրուեցաւ Անգամ «Բարիկուս Ասիական Ընկերութեան»: